

บทบาทของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กับการปฏิรูปการศึกษาและการศึกษาวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ

ดร.สงเกียรติ กานสัมฤทธิ์
ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่แผนและกลยุทธ์
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

“การสร้างองค์ความรู้โดยการสนับสนุนงานวิจัยผ่านทางเครือข่ายนักวิจัยของโครงการ BRT รวมถึงสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ที่ได้เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านในพื้นที่ ผลที่ได้รับคือ เกิดการขับเคลื่อนความรู้สู่ชุมชน ชุมชนมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพมากยิ่งขึ้น”

ต้องขอขอบคุณที่ให้โอกาส บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้มาชี้แจงว่า ปตท.ซึ่งทำธุรกิจเกี่ยวกับน้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ และปิโตรเคมี เหตุใดจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานด้านความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และ นิเวศวิทยา (Ecology)

เมื่อช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 ปตท. มีโครงการวางท่อก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา สหภาพพม่า มาขึ้นที่ชายแดนบ้านอีด่อง ตำบลปิไลค อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องวางท่อก๊าซผ่านพื้นที่ป่าสงวนประมาณ 30 กิโลเมตร โดยก่อนที่จะเข้าไปทำการก่อสร้างจะต้องมีการเขียน EIA (Environmental Impact Assessment) หรือการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งในช่วงที่เสนอ EIA ไป และได้รับการอนุมัตินั้น ปตท. ได้เสนอโครงการอีกหลายโครงการไปด้วย แต่ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูสภาพพื้นที่มีอยู่ 3 โครงการ คือ โครงการฟื้นฟูแนวเขตท่อก๊าซ (Right of Way - R/W) ซึ่งใช้พื้นที่ในการก่อสร้างแนวท่อก๊าซ กว้างประมาณ 20 เมตร ยาวประมาณ 30 กิโลเมตร ในเขตพื้นที่ป่าสงวน เมื่อก่อสร้างแล้วเสร็จจะต้องมีการฟื้นฟูและในการก่อสร้างยังมีเงื่อนไขอีกหลายอย่าง เช่น ต้องก่อสร้างให้แล้วเสร็จภายในฤดูแล้งจะเข้าไปทำซ้ำอีกไม่ได้ เพราะจะทำให้พื้นที่ชอกช้ำและใช้ประโยชน์หลายครั้งจนเกินไป รวมทั้งต้องมีการป้องกันเรื่องภาวะปนเปื้อน (Pollution) เป็นต้น โครงการที่สองคือ การปลูกป่าชดเชย 10,000 ไร่ ในพื้นที่ที่ก่อสร้างและวางท่อก๊าซ ส่วนโครงการที่สาม คือ โครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า 30,000 ไร่ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ทราบว่าจะดำเนินการอย่างไร

โครงการแรกและโครงการที่สอง คือ การฟื้นฟูแนวเขตท่อก๊าซและการปลูกป่าชดเชย 10,000 ไร่ เป็นโครงการที่ต้องทำทันที โดยในการฟื้นฟูแนวเขตท่อก๊าซมีการใช้วิธีทางด้านวิศวกรรมและวิธีทางด้านพฤกษศาสตร์ มาผสมผสานในการป้องกันการชะล้างหน้าดิน โดยวิธีทางด้านพฤกษศาสตร์ใช้การปลูกหญ้าแฝก ซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้ด้วยพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชดำริเรื่องการทำวิจัยหญ้าแฝกไว้ ส่วนโครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า 30,000

ไร่ ชั้นตอนแรก คือ การคัดเลือกพื้นที่ ซึ่งผมคิดว่าพื้นที่ที่เหมาะสมต้องเป็นพื้นที่ที่แนวทอฟ้าขาดผ่าน และมีชุมชนอยู่รอบ ๆ พื้นที่ด้วย และถ้าต้องการอนุรักษ์ป่า 30,000 ไร่ ให้ยั่งยืนก็ต้องมีความรู้ในการดำเนินการ แต่เรามีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ไม่มากนักจึงต้องหาผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วย ปี พ.ศ. 2542 มีการอนุมัติพื้นที่ที่ต้องการทั้งนี้ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านหม่อมเจ้ารังสิริภคกุล ช่วยผลักดันกรมป่าไม้ให้อนุมัติพื้นที่ให้ แต่ในขณะนั้นก็ยังขาดผู้เชี่ยวชาญที่จะเข้ามาช่วยในเรื่องการอนุรักษ์

ต้นปี พ.ศ. 2544 ผมได้ยื่นเรื่องงานวิจัยของโครงการ BRT จึงเข้าพบอาจารย์วิสุทธิ์ ไบไม่ ที่มหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อพูดคุยหารือ ทำให้ผมพบคนที่เข้ามาช่วยทำโครงการอนุรักษ์พื้นที่ 30,000 ไร่ จากนั้นมีการประชุมเพื่อวางแนวคิดในการทำงาน โดยผมได้บอกความต้องการไป เช่น ผมต้องการวิธีการที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ ไม่ได้ต้องการเอกสารหรือบทความทางวิชาการ จากการร่วมระดมความคิดทำให้ตกผลึกออกมาว่า เราจะดำเนินงานคล้ายสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของคุณหม่อมประเวศ วะสี โดยมีมุมด้านหนึ่งเป็นทรัพยากรป่าไม้ อีกมุมหนึ่งเป็นเศรษฐกิจชุมชน และตรงกลางคือองค์ความรู้ (ปรากฏใน Annual Report ประจำปีของโครงการ BRT ปี 2544)

จากนั้นเริ่มทำตามแผนที่วางไว้ โดยในช่วงปีแรกมีการทำวิจัย และมีการประชุมทุก 3-6 เดือน สิ้นปีก็มีการประชุมและติดตามผลงานอีกครั้งหนึ่ง หลังดำเนินการได้ระยะหนึ่งก็มีสิ่งที่เห็นตรงกัน คือ เมื่อนักวิจัยทำงานวิจัยเสร็จสิ้น ก็จะกลับมาทำเอกสารวิชาการ แต่คำถามที่ว่าชาวบ้านจะเรียนรู้ได้อย่างไรนั้น ยังหาคำตอบไม่ได้ สุดท้ายก็เลยวางหลักเกณฑ์ใหม่ โดยโครงการ BRT เสนอแนวความคิดที่จะนำนักวิจัยรุ่นใหม่ (Yong researcher) ไปคลุกคลีกับชาวบ้านและทำวิจัยโดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

ผมได้เรียนรู้จากทีมงานนักวิจัยของท่านอาจารย์วิสุทธิ์ ไบไม่ ก่อนข้างมาก หลายกรณีผมก็มีข้อถกเถียงกับอาจารย์ เช่น ผมอยากให้มีการทำวิจัยเรื่องปลา เพราะเห็นชาวบ้านชอบจับปลาในลำธาร จึงอยากรู้ว่าในลำธารมี

ปลาอะไรบ้าง และทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะใช้ประโยชน์ และดูแลรักษาปลาชนิดต่างๆ ไว้ได้ แต่อาจารย์กลับบอกว่ามีการวิจัยไว้ในพื้นที่ ผมถามอาจารย์ว่ามันเกี่ยวข้งกันอย่างไร หรือทำไมไม่ให้วิจัยเรื่องตะพานที่ชาวบ้านใช้เป็นอาหาร แต่กลับวิจัยเรื่องแมงมุม เป็นต้น เพราะผมรู้สึกว่ามันเป็นคนละเรื่องกัน แต่พอวิจัยเสร็จเรียบร้อย ผมจึงได้เข้าใจเรื่องความเชื่อมโยง เช่น การวิจัยแพลงก์ตอน พืช น้ำ โปรโตซัว ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นอาหารของใคร ไรเป็นอาหารของปลา และปลาก็เป็นอาหารของคน จะเห็นว่าทรัพยากรแต่ละอย่างล้วนมีความเชื่อมโยงและเอื้อประโยชน์ต่อกันในธรรมชาติ และความเชื่อมโยงในลักษณะนี้ผมก็อยากให้ชาวบ้านเข้าใจเช่นกัน ปตท. จึงได้จัดเวทีชุมชนเพื่อจะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ซึ่งจากการทำเวทีชุมชนพบว่าชาวบ้านมีการใช้น้ำยาปรับผ้านุ่มจำนวนมาก และสารเคมีจากน้ำยาปรับผ้านุ่มก็ตกค้างอยู่ในลำธาร ซึ่งอาจจะทำให้สภาพน้ำและสิ่งมีชีวิตในน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย รวมทั้งอาจมีผลกระทบต่อปลาที่ชาวบ้านใช้เป็นอาหาร เป็นต้น เราจึงจัดเวทีชุมชนเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้

ปตท. และ โครงการ BRT เห็นร่วมกันว่าในพื้นที่ 30,000 ไร่ จะต้องมีการวิจัยแบบชุดโครงการ โดยครอบคลุมพื้นที่และวิจัยทุกเรื่อง จากนั้นก็ทำฐานข้อมูล ซึ่งในเบื้องต้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก จนกระทั่งได้มาทำร่วมกับมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ในพื้นที่เขานัน จังหวัดนครศรีธรรมราช (Area-based) จึงได้ระบบฐานข้อมูลที่เชื่อมโยงกับนานาชาติ และเชื่อมโยงกับท้องถิ่นได้ด้วยการดำเนินงานที่เริ่มเคลื่อนมาตั้งแต่ปี 2544 ถึงปัจจุบันผมพูดได้ว่าเราได้เรียนรู้อย่างมหาศาล และเมื่ออ่านผลงานวิจัยก็ยิ่งเห็นว่าการทำงานของพวกเราเหมือนระบบนิเวศ มีนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ตั้งแต่เหนือจรดใต้ แม้กระทั่งจากต่างประเทศก็มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งหมด คือ ฐานความรู้ที่สำคัญ ซึ่งถ้าต้องการให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญที่สุด คือ ต้องมีองค์ความรู้ อีกประการหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งและเป็นบทบาทของ ปตท. คือ เราภูมิใจที่มีโอกาสสนับสนุนในด้านการศึกษาและการเสริมสร้างความสามารถของนักศึกษาไทย เพราะในเรื่องการศึกษาเมืองไทยยังพัฒนาช้ากว่า

ต่างประเทศมาก แต่ในอนาคตอาจจะมีการพัฒนาออกมาเป็นเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ๆ ก็ได้ เราภูมิใจที่ได้เห็นนักวิจัยรุ่นใหม่ได้เรียนรู้แล้วนำมาความรู้มาประยุกต์ใช้โดยเชื่อมโยงกับชุมชน

โครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า 30,000 ไร่ เป็นโครงการที่เชื่อมโยงกับอีกโครงการหนึ่ง คือ โครงการปตท. ปลูกป่าล้านไร่ โดยในขั้นต้นเราดูแลต้นกล้าอายุ 3 ปี จากนั้นจึงเอาไปปลูกในพื้นที่ ซึ่งพบว่าความจริงชาวบ้านก็ดูแลพื้นที่ป่าอยู่แล้ว และมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าค่อนข้างมาก และจะเห็นว่าการดำรงชีวิตของชาวบ้านนั้นเชื่อมโยงกับป่าอย่างชัดเจน เช่น เรื่องน้ำประปาภูเขา เป็นต้น ที่อำเภอแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ มีพื้นที่ป่าประมาณ 10,000 ไร่ ก่อนหน้านี้มีการเผาทำลายป่าค่อนข้างมาก ในระยะแรกไม่ค่อยมีคนสนใจเรื่องการอนุรักษ์ป่า จนกระทั่งต่อมาน้ำประปาที่มีอยู่ค่อยๆ หายไปและหมดไปในที่สุด ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาดูแลรักษาป่าและทาง ปตท. ก็ได้เข้าไปปลูกป่าร่วมกับชุมชน จนกระทั่ง 5-6 ปีที่ผ่านมา ป่าเริ่มฟื้นตัวและน้ำก็เริ่มกลับมา ชาวบ้านจึงเริ่มเห็นความสำคัญของป่ามากยิ่งขึ้น

ในตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ก็เช่นเดียวกัน มีการใช้น้ำจากประปาภูเขา ซึ่งถ้าดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าฐานของสังคมไทยในระดับรากหญ้ายังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาก ชาวบ้านที่ตำบลห้วยเขย่งอพยพมาจากที่อยู่เดิมเพราะมีการสร้างเขื่อนแหลม ปัจจุบันสำรวจพบว่าหลายครอบครัวในตำบลห้วยเขย่งได้ขายที่ดินไปหมดแล้ว บางครอบครัวก็ยังมีที่ดินอยู่ ส่วนกลุ่มที่ไม่มีที่ดินซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำอาชีพรับจ้างและไม่มีบ้านอยู่อาศัย แหล่งเศรษฐกิจสำคัญที่พวกเขาใช้หล่อเลี้ยงครอบครัว คือ ป่า ดังนั้นนัยสำคัญของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ในความหมายของผมและเท่าที่ทีมงานได้ติดตาม คือ ถ้าจะให้หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านในตำบลห้วยเขย่งประสบความสำเร็จในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องแหล่งทรัพยากรให้พวกเขาใช้สอย เพราะป่า คือ แหล่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่สำคัญของชุมชน ดังนั้น การอนุรักษ์พื้นที่ป่า 30,000 ไร่สุดท้ายแล้วก็จะเป็นการนำไปเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียง และการอนุรักษ์ผืนป่าให้อยู่กับชุมชนอย่าง

ยั่งยืน ช่วยเหลือเกื้อกูลเศรษฐกิจชุมชนที่อยู่รอบพื้นที่ป่า นอกจากนี้ควรมีการติดตามศึกษาวิจัยทั้ง การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศท้องถิ่น (local climate change) และการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลก (global climate change) ควบคู่ไปด้วย

ผมต้องขอขอบพระคุณทุกท่านที่อยู่ ณ ที่นี้ เพราะท่านได้ทำหน้าที่ที่สำคัญยิ่ง คือ สร้างองค์ความรู้และนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน และผมเชื่อว่าในปัจจุบันและอนาคตข้างหน้า ด้วยฝีมือและความสามารถของท่านจะสามารถเพิ่มปริมาณและชนิดของสิ่งมีชีวิตที่มีประโยชน์และเกื้อกูลต่อระบบนิเวศให้เพิ่มมากขึ้น ตอนนี้อย่าง ปตท. ได้เล็งเห็นประโยชน์ของงานด้านการศึกษาวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ และอยากเห็นการดำเนินงานพัฒนาเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งงานอื่นๆ ที่น่าท้าทายและน่าติดตามอีกหลายเรื่อง เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศเกษตร ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง เพราะพื้นที่เกษตรนับเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และทุกฝ่ายควรช่วยกันดูแลให้อยู่คู่กับการดำรงชีวิตของเราอย่างยั่งยืนต่อไป ■